

Stephen Hawking, a nagy elméleti fizikus, „korunk Newtona” pontot tett több évtizedes vizsgálódásai végére. Eszerint, bármilyen képtelenség, be kell látnunk, hogy világunk, az egész mindenség a nagy semmiből keletkezett. Szabatosabban mondva egy atomnál is milliószor kisebb, elképzelhetetlenül sűrű és forró pontból. Vagyis univerzumunk számtalan galaxisának, döbbenetes fekete lyukainak, szupernováinak, irdatlan kiterjedésű kvazárjainak és a láthatónál sokkalta nagyobb sötét anyagának ez a tűszúrásnyinak sem mondható pont lenne a bölcsőhelye? Ráadásul, mint mondja, a születés pillanatában kiszabaduló matéria ezermilliószorosa volt a most létezőnek, merthogy mindaz, ami jelenleg van, csupán az egymást kölcsönösen megsemmisítő anyag és antianyag győztes, elenyésző maradéka. Mi tagadás, tamaskodik egy kissé a magamfajta közönséges földi halandó. Lehetett ott, abban a nullaközeli pontban mindennek elegendő férőhely? Nem ment ez a teória nagyon mellé, professzor úr? Igaz, számos híve és követője közül akad olyan is, amelyik nagyvonalúan megengedi, hogy ezt az origót akár golflabda méretűnek is elképzelhetjük, ami melleleg úgy száz vagy akár ezer nagyságrendbeli eltérés is lehet! Hát ez is belefér, tudós urak, ilyen lomposágok is lehetségesek a tudomány megszentelt csarnokában? S vajon miben különbözik ez a Bibliában megénekelte teremtés jól ismert aktusától? Lényegét tekintve csak abban, hogy magát az eseményt a kétségkívül kedélyesebben hangzó Nagy Bumm elnevezéssel illetik, minden másban ugyanazt látjuk, legfeljebb pepitában. Arra persze hiába keressük a választ, hogy ugyan hol volt ez a picurka forró pont, mert úgy világosítanak fel bennünket, hogy mindenütt. Mindenütt, mivelhogy akkor ez volt maga a világ. De azt is kár firtatni, hogy mi módon és főleg mikor keletkezett, ugyanis ezt a problémát könnyedén áthidalják azzal, hogy már eleve értelmetlennek bélyegzik magát a kérdést is, mondván: az idő csak akkor, az ősrobbanás pillanatában született meg. Márpedig mennyiben lehet eligazító érvényű egy elmélet, amelyik be tud számolni a nulla utáni első egymilliomod másodperc eseményeiről, de egyetlen szava sincs a nulla mibenlétéről, állapotáról. Azt tudjuk, hogy valami csak az időben születhet meg, de hát szép szerényen kérdem, tesszen már mondani, hogyan tud megszületni idő híján az idő? Csak szemérmes hallgatás a válasz. Valami azt súgja nekem, laikusnak, hogy kérdésünkre még korántsem találtuk meg a végleges választ, s ez a jelenleg uralkodó elmélet éppúgy meg fog bukni, mint az összes korábbi. Idő múltán még az is kiderülhet, hogy az egész – horribile dictu – ugyanolyan blödség, amilyennek első hallásra gondoltuk. Hogy több sebből vérzik, az már most is látható. Mert bajok vannak mindjárt a világegyetem korának megállapításával. Ezt mintegy tizenhárom és fél milliárd évnnyire taksálják. Ámde eközben arról is beszélnek, hogy az univerzum peremén létező objektumok ugyanennyi fényév távolságra vannak tőlünk. Hogy is

van ez? Ha mi most egy ilyen objektumnak a tizenhárom és fél milliárd évvel ezelőtti képét látjuk, merthogy ennyi idő kellett ahhoz, hogy az égitest fénye teleszkópunk lencséjét elérje, akkor jelen pillanatunkban ez az objektum hány éves is? Szükségképp még ugyanennyit kellett öregednie, vagyis kora a kétszeresére nőtt. Ezt az egyszerű kiszámítást valahogy sosem hozzák szóba. Azt kívánják továbbá – miután egyszer már a fejünkbe verték: univerzumunkban a fény sebessége az abszolút határ, az semmi módon át nem hágható –, fogadjuk el, csak most az egyszer, kivételesen, hogy az ősrobbanás utáni, inflációnak elkeresztelt tágulás-felfúvódás ennek is a sokszorosával ment végbe. Csak hát már maga a szimpla fénysebesség is bőven elegendő lenne ahhoz, hogy a szélrózsa minden irányában való szétrepülés után a világ egyik fele soha többé meg se pillanthassa a másik felét! Ami pedig az origót, a semmihez közeli kiindulást illeti, a maga felfoghatatlan mennyiségű anyagával, azt sokkal inkább elképzelhetnénk egy gigantikus fekete lyuknak, amely – mikor már minden materiát befalt – kis gömböc módján felfakad. S ott lennénk megint az előző, a pulzáló világegyetemet vizionáló teóriánál. Persze ezzel is csak áthelyeznénk a kérdést, mert akkor meg az iránt kellene érdeklődnünk, hogy miből jött létre az a bizonyos fekete lyuk. S akkor újra meg újra, vég nélkül rákérdezhetnénk a korábbi és még korábbi okra. Nagyon valószínű ezért, hogy az idő legmélyén kell lennie valahol egy végső, egy ok nélküli oknak.

*

Ha már nagyon hosszúra nyúlik egy teoretikus régiókba is kiruccanó vita, és nekem még sokáig kellene állnom a vártán, rendszerint ezzel a készen tartott mondattal szoktam kifarolni a szorongattatásból: „Ne felejtsetek el, hogy én nem vagyok értelmiségi!” Ezt a színvallást mindannyiszor általános megrökönyödés vagy harsány hahota fogadja. Pedig semmit sem gondolhatnék ennél komolyabban. Ha már okvetlenül definiálnom kellene a dolgot, én – jól tudom, nincs ilyen szó, de ha nincs, akkor legyen – leginkább *érzékenységi* volnék. Abban az értelemben legalábbis, hogy első fokon nem az elvonatkoztatás, a fogalomhasználat, a rendszerező logika, sokkal inkább a konkrét ábrázolás, a titokfejtés, a materiához fűződő szerelmes viszony földjén vagyok otthonos, ott érzem lábam alatt a talajt. Szentül hiszem is, hogy a magas intellektus nem nélkülözhetetlen velejárója az íráságnak. Jó, ha ez ráadásként megvan, de úgy rémlik, nélküle is vígan eldöcöghet a szekér. Ezért vagyok bajban, ha olyasvalakivel kell szót cserélnem, aki merőben más dimenzióban mocomog-forgolódik, mint jómagam. Ő az elméjével fogja fel az irodalmat, én meg a bal lábam öregujjával.

Megvilágító erejű e tárgyban az a kis mulatságos történet, amit Illyés Gyula mesélt el egyszer Tersánszky Józsi Jenőről. Állítólag Illyés, kvaterkázás közben, gyanútlanul megkérdezte a friss hírnévre vergődő garabonciást, hogy támadt-e valamilyen nehézsége, és ha igen, miféle, a *Kakuk Marci* írása közben. Amire véget érni nem akaró, nagy hévvel előadott mesélés következett. Arról, hogy ő, mármint Tersánszky,

ceruzával szeret írni, még hozzá egy bizonyos márkájú ceruzával, de az éppen nem volt kapható a közeli szatócsnál, és két másik, távolabbi boltban sem. Ráadásul a még szolgálni tudó, csonkig nyútt ceruzájának a hegye is kitörött, a hegyező meg elbitangolt valahová a megtalálhatatlanságba, úgyhogy kénytelen volt a bicskájával nekilátni a faragás keserves műveletének. És így tovább, sorolta csak egyre, töviről hegyire a hátráltató, viszontagságos fejleményeket. Miközben meg sem fordult a fejében, hogy a *nehézséget* nem tárgyi értelemben is el lehetne gondolni!

*

Annyi nyelvet tanultam már, magam is alig hiszem el. Tíz évig jártam oroszóra, négyig németre, és latinra is két álló esztendeig. Még vogulul is tanultam fél éven át. Most, érett fővel, azon tűnődöm, miért nem tudom jól egyiket sem. Gyanítom, hogy a hiba bennem van, az én kárhozatosán csökkent lelkecskémben. Oly fokon, a megmérgeződésig vagyok telve az anyámtól, majd a költőinktől ajándékba kapott magyar igékkel, hogy nem jönnek a nyelvemre csak úgy az idegen szavak. Nekem valahogy nem akaródzik a *lélektelen munka* helyett azt mondani: *monotonnaja rabota*. De az *okno* szóra sem állna rá a szám. Micsoda hülyeség ez, az agyalágyult is tudja, hogy az ott, aminek az üvegén át kilátunk az utcára, még véletlenül sem okno, hanem ablak! Nekem gyakorta még arra is ellenállhatatlan ingerem támadna, hogy a fájltszövegállománynak, az aszteroidát meg űrsziklának mondjam. Pedig esküszöm, tőlem telhetőleg igyekeztem ebből az átokverésből kigyógyulni. Egyszer még, Thomas Mann kedvéért, a *Tonio Kröger* legyűrésének is nekifeküdtem. Fél éven át, minden áldott nap három-négy óra hosszat ezt a kisregényt fordítgattam magamnak, s mindezek után, ennyi stúdiummal a hátam mögött, még mindig beleakadtam olyan német mondatba, amiből a névelőkön és a kötőszavakon kívül egy árva szót sem értettem. Ettől meghököltem. Felsejlett előttem, micsoda kásahegy egy nyelv, milyen reménytelen vállalkozás átfúrni magunkat rajta!

Ezért gondolom én földre szállt csodának, ahogy a gyerekek pár röpké év alatt birtokba veszik az anyanyelvüket. Öt-hat éves korukra már mindent értenek, és folyékonyan beszélnek. Némelyikük ugyan még bajban lehet egyik-másik hangzó kiejtésével, de ha selypítenek is, már magyarul selypítenek. Talán az agy soha nem olyan kész a nyelvtanulásra, mint éppen ebben a korban? Gondoljunk csak bele, a szavak roppant mennyiségén túl mi minden még egy nyelv, uramisten! Se szeri, se száma benne az átvitt értelmű, képes kifejezéseknek, a megmásíthatatlan, szigorú vonzatoknak, a különféle ragos névmásoknak, szólásmondásoknak és szállóigéknek, a rendhagyó és elemi logikát is nélkülöző alakzatoknak, az igekötőknek a maguk külön-külön jelentésmódosító előírásukkal és ide-oda szökellő hóbortjukkal. Megfoghatatlan, hogy ezeket egy hatéves gyerek már mind tudja és érti. Tudja, létezik „nem lesz” és „nem volt”, de azt, hogy „nem van”, már úgy kell mondani: „nincs”. Tudja, hogy amivel ír, az töltőtoll, és nem töltött toll, hogy a nincstelen nem gazdag, hanem szegény, a számos ugyanaz, mint a számtalan, és hogy az asztalos székét is

csinálhat. De ki ne felejtjük ezt az egész irgalmatlan grammatikai polcrendszert, azon belül is nyelvünk öncélú, úri fényűzését, a bízvást bizarrnak mondható alanyi és tárgyas ragozásunkat. Ez aztán a kemény dió! Ez az, amivel minden jövevény, éljen köztünk akár negyven vagy ötven éve, minduntalan megbukik. Egy hatéves gyerek meg, jóllehet erre külön nem is tanította senki, már el nem tévesztené soha!

Ne keressük az égben a csodát, ott van az minden csácsogó lurkónk ajakán.

*

Azt mondja nekem okostojás ismerősöm, aki a fű növést is hallani véli, ne nevezsem a vakokat világtalanoknak, mert az sértő. Nekik is van világuk, méghozzá nagyon is gazdag belső világuk van! Olyasmi érzés fut át rajtam, mint mikor egy ismeretlen hölgy kioktatólag közölte velem, hogy ő semelyik emeleten nem fog kiszállni a liftből, mert neki nem nőtt szárnya. Ő majd csak kilép. Akkor kénytelen voltam a hölgy tudtára adni, miszerint a *száll* igének legalább negyvenkilenc jelentése van, és közülük csak az egyik a *repül*. Most sem tehetek mást, muszáj mondanom, hogy a *világ* itt nem a mindenséget, az univerzumot jelenti, hanem a *világosságot*, a *fényt*, a vak embert ettől fosztotta meg a sorsa, úgyhogy ennél tapintatosabb megnevezést aligha lehetne találni.

A másik pedig *pingpong* szavunk használatát tiltaná meg nekem, mondván, ennek a sportágnak *asztalitenisz* a becsületes neve. Ezt vajon melyik hivatali hatalmasság írta elő nekünk? Nincs az a pénz, amiért én erről a remek kis *pingpong* szavunkról, amely mögött szinte hallani a kaucsuklabda ide-oda pattogását, le tudnék mondani. Meg is kérdezem nyelvörömet, mit mond ő a *pingpongasztal* helyett. *Asztaliteniszasztal*?

A harmadik meg már előre bocsánatot kér azért, mert, úgymond, magyartalan, szenvedő szerkezetet fog használni, aztán kiböki nekem a tökéletesen magyar alakzatot. Nem értem ugyan, ha helytelennek tartja, miért mondja mégis úgy, de ezúttal is csak egy szerény kérdéssel válaszolok. Hogyan lehetne másképp mondani azt, hogy *kis pej lovam ki van kötve*? Kis pej lovam *kikötött*? Ezek a szerkezetek tárgyat vonzó igékkel hibátlanok, tárgyatlanokkal már bajosan mennek, az csakugyan fülsértő, hogy „el van szaladva”, bár még ezeknél is akad jó néhány kivétel. József Attila például *Hazám* című versében azt írja: „múltunk mind össze van torlódva”, és kéne-e ezért követ vetni rá?

Túl sok már szép hazánkban az önjelölt, botcsinálta nyelvész, s mintha még osztódással szaporodnának is.

*

Nem értem Tarr Béla filmjeit. Illetve magamat nem értem. Két férfi megy át egyik faluból a másikba. Hátról látjuk őket, egészen közlőről, szinte mi is a nyomukban lépdelünk. Azon kívül, hogy mennek és mennek, nem történik semmi. Csak a lépteik

keltette neutrális zajokat hallani. Mennek, egyre mennek. Feltehetőleg pontosan annyi ideig, amíg valóságosan is át nem érnek gyalogszerrel a másik faluba. A képsor kitart vagy húsz-huszonöt percig, talán fél óráig is. De miféle képsor ez? Hisz mindig ugyanazt látjuk! Hogy mennek és mennek. Ez maga a dögunalom, maga a nézhetetlenség. Mi mégis megbabonázva nézzük. Érthetetlen az egész! Miért van az, hogy nem futunk ki a moziból már az első öt perc után, belebágyadván a teljes elcsüggedésbe? Ellenkezőleg, megtörtén, szinte legyőzöttként tapadunk oda a vásznon látható jelenésre.

Ugyan mitől olyan sugallatos ez a pepecselő sültrealizmus, ez a végeérhetetlen monotónia? Hiszen ez mindent felrúg, amit a művészetről, a művészet sűrítmény voltáról eddig gondoltunk és megtapasztaltunk. Hát igen, az mostantól fogva jószerével már egytől egyig, tokkal-vonóval együtt mehet a kukába! Úgy látszik, Worringernek mégiscsak igaza van, amikor azt mondja, hogy „művészet az, ami előre nem látható”. Erre különб igazolást, mint Tarr Béla filmjei, nem is találhatna.

Ez az, amiért az esztétika soha nem válhat tudománnyá. Neki természete szerint a követés az osztályrésze, csak kullogni tud az új fejlemények után, normát csupán a múlt emlőjén csüingve állíthat fel. Azt meg egyre-másra hatálytalanítja egy-egy nagy mű váratlan villámdörgése. Hiszen a korszakos alkotó épp attól az, ami, mert valami eddig nem tudottal csapódik közénk. A tudomány papjai meg kezdhettek mindent előlről, rakhatják újra szaporán a cserepeket meg a téglákat.

*

Ha a nagy mulattatók közül valakinek a maradandóságára bármilyen tében fogadni mertem volna, az Hofi Géza. Nekünk, vele egykorúaknak, lehettek ugyan fenntartásaink, tudhattuk, hogy amit ez a zseniális komédiás kimond, az messze esik a teljes igazságtól, de tudtuk azt is, hogy ennél tovább elmenni nem lehet, és cinkosan összenevettünk vele, megbocsátottunk neki. Még díjaztuk is, a rajongásig szerettük őt. A plebejus kiállítását, a helyettünk is kimondott ígéit.

Nem így az újabb nemzedékek. Alig tudom felfogni, de a mai húsz-harminc éveseknek ő már jóformán semmit sem jelent. Hogy poénjainak, nyelvet öltő kiszólásainak a felét sem értik, mivel azok annyira a korhoz kötöttek, vagyis romlékony anyagból valók, az nem meglepő. De hogy unalmasnak is találják? Unalmasnak! A lebilincselő, a bálványként imádott Hofi Gézát, az ő falrengető gegjeit! Az se nagyon fér a fejükbe, és ez a fő bajuk vele, mit evett ő azon a leszerepelt, bűnben fogant rendszeren, hogy ennyire benne állt, ennyire belülről szólt hozzá. Vagyis ezek szerint neki is, a nagy Hofi művészetének is csak helyi értéke lett volna? Annak a fajta átütő humornak, amit mindig is a legjobban szerettem, és amit melóshumornak mondanék? El sem akarom hinni. Márpedig úgy látszik, ha valaminek nincs évtizedeket átívelő röppályája, menthetetlenül elsüllyed az időben. Hofi kétségkívül frenetikus bohóc volt, de – ha odamondogatott is helyel-közzel –

mégiscsak egy bűnösnek ítéltetett rendszer bohóca, öfelsége udvari bolondja. A védhetetlent védte, és most meglakol érte?

*

Szöllősi Zoli hozza be a szerkesztőségbe új versét, elolvasnám-e. Őt csak az ebben legyártott metaforája, a „találatpirosan” aggasztja, hogy azt lehet-e érteni. Én értem, mondom neki megnyugtatólag. Alig akarja elhinni, ő ezt nem is merete remélni. Ámde egészen biztos szeretne lenni a dolgában, úgyhogy felteszi az ellenőrző kérdését is: „Te szintén látod magad előtt, amint a párbajtőrversenyen a vívó beviszi a találatot, és kigyullad a piros lámpa?” Puff neki! Ezt nem kellett volna. Nagy kár volt ilyen gyermetegen megvallanod az igazat, mondom, mert most már nem is tetszik a versed. Úgyhogy máskor inkább ne zaggasd ennyire az istrángot, nekem ugyanis ez a szókép a szívlövés pillanatát villantja fel, és ez beillik egy kis különbségnek, a szívlövés javára. Költőnk először elhül a csodálkozástól, majd szép lassan megbarátkozik a gondolattal, hogy jobbat írt, mint szándéka szerint írt volna, ráadásul, jótét többletként, ez a kép még a kontextusba is nagyobb erővel csapódik bele, így a vers egészét is legalább fél fokkal megemeli.

Én pedig azért örvendezek magamban, mert végre választ kaptam egy engem régóta birizgáló kérdésre. Sosem értettem, mitől van az, hogy ugyanannak az írónak két különböző műve értékében és hatásában annyira eltérhet egymástól. Mindkettő ugyanabból a műhelyből jött ki, ugyanaz a kéz rakta fel, ugyanolyan befektetéssel és odaadással készült, mégis: ég és föld a kettő! Az egyik remekmű, a másik felejthető. Most mindez világos lett. Nyilvánvaló, hogy a kettő közül nem a remekmű, hanem a felejthető tükrözi híven az alkotó mindenkori írni tudását. Vagyis remekművet előre megtervezni nem lehet, az csak akkor születhet, ha mindenféle más, tőlünk független tényezők is a kezünkre játszanak, hadrendbe állnak a javunkra. Lehet az a pusztza szerencse, a vakrepülő, áldását osztó véletlen, és lehet, legfőképpen, az a bizonyos pártunkat fogó, helyettünk is író, láthatatlan kéz. Ezek nélkül nem megy. Summa summárum, remekmű csupán és kizárólag akkor jöhet világra, ha jobban írunk, mint ahogyan tudunk.

*

Mindig is szerettem volna egy könnyű nyári olvasmányt, legalább egyetlenegy hamisítatlan giccset írni. Olyan giccset persze, ami az öröklétbe tart, ennél nem adnám alább. Mint a *Pál utcai fiúk*. Vagy Schiller *Haramiákja*, esetleg a *Cyrano de Bergerac*. Kétszer is nekiveselkedtem, és mind a kétszer csúfosan megbuktam vele. *Szemközt a lelátó és Kereszt a falon* lett belőle. A francba! Nincsenek nekem ehhez odavaló eszközeim. Mint ahogy dalszöveget sem tud írni akárki. Számtalan költőnk, főleg pénzzavarában, harcos nekifeszüléssel próbálkozott már ezzel. Még Ady Endre is, hiszen Vespasianus császár óta hibátlanul tudjuk, hogy a pénz nem szaglik. De az

ő képességeiből is csak olyan, nem eléggé alászálló versezetekre futotta, mint a *Kató a misén* vagy az *Egyedül a tengerrel*. S az összes többi költőnek is rendre beletörött ebbe a bicskájába, hihetetlen nem tudták a tömegzés kívánt fokát hajszálra bemérni és eltalálni. Tudtommal egyedül Tóth Bálintnak sikerült ez, neki is csak egyszer, az ő *Hull a hó a kéklő hegyeken* kezdetű szövege, Kovács Kati előadásában, valóban slágerré tudott válni. Talán Szenes Iván szintén dalszövegíró édesapja találta fején a szöveget a magvas kórisméjével, hogy a fenn trónoló költő, teljes joggal, lenézi a dalszövegírót, ámde nem tudná utánacsínálni.

Ez kétségkívül maga a megokolhatatlan rejtély. De hát miért, hogyan állhat elő ilyen anomália? Velném, hogy csekélységem esetleg kapiskál valamit ez ügyben. Vegyük példának, Szenes Ivánnál maradva, ezt a közízlést telibe találó sort: „Aki ma húszéves, az holnap huszonegy.” Ilyen sort egy Ady Endre soha, még legrosszabb pillanatában sem tudna kitalálni. Azon egyszerű oknál fogva, mivel meg sem fordul a fejében, hogy ez a közlés mások számára információ lehet. Márpedig ennek biztos, megingathatatlan tudata kívántatik az üdvösséghez.

(Folytatás a következő számban)

Tél – idő